

ГЕНЕЗА ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОЗАСТОСОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Миндроль О.В., статистик

*Одеська національна морська академія, вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, Україна
mindrul-oksana@mail.ua*

Досліджено питання генези та періодизації міжнародного права в контексті становлення міжнародних правозастосовних інституцій як суб'єктів міжнародного права. Вивчено три етапи розвитку міжнародного права, на кожному з яких дана оцінка історичних подій, які вплинули на зародження принципів і норм міжнародного права та, відповідно, інституту правосуб'єктності міжнародних правозастосовних інституцій.
Ключові слова: міжнародні правозастосовні інституції, інститут міжнародної правосуб'єктності, етапи розвитку міжнародного права, ООН, Міжнародний Суд ООН, Рада Безпеки ООН.

ГЕНЕЗИС ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНЫХ ИНСТИТУЦИЙ

Миндроль О.В.

*Одесская национальная морская академия, ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, Украина
mindrul-oksana@mail.ua*

Исследован вопрос генезиса и периодизации международного права в контексте становления международных правоприменительных институтов в качестве субъектов международного права. Изучены три этапа развития международного права, на каждом из которых дана оценка исторических событий, которые повлияли на зарождение принципов и норм международного права и, соответственно, института правосубъектности международных правоприменительных институтов.
Ключевые слова: международные правоприменительные институты, институт международной правосубъектности, этапы развития международного права, ООН, Международный Суд ООН, Совет Безопасности ООН.

GENESIS OF LEGAL PERSONALITY OF INTERNATIONAL LAW ENFORCEMENT INSTITUTIONS

Mindrul O.V.

*Odessa national maritime academy, str. Didrikhson, 8, Odessa, Ukraine
mindrul-oksana@mail.ua*

The article provides characteristics of different points of view among scholars of international affairs concerning the historical development of international law as such. It studies the problems of the genesis and periodization of international law in the context of developing international law enforcement institutions as subjects of international law. The author studied three stages of development (pre-classical period, the period of classical international law and the transition from classical to modern international law) of international law, providing assessment of historical events marking each of them, which have influenced the emergence of the principles and rules of international law and, accordingly, institute of legal personality of international law enforcement institutions.

The first of these steps faced emergence of institutes of future laws and customs of war, the law of treaties, diplomatic law, international trade and so on. The second stage was distinguished by approval of the new rules of international law: the principle of non-interference in the internal affairs of other states, territorial supremacy, compliance with international agreements, the principle of sovereignty of the people and so forth. The third stage provided characteristics of the Hague Conferences of 1899 and 1907, which in their conventions provided the establishment and operation of the Permanent Court of Arbitration, which has become the founder of a new international judicial and arbitration mechanism.

It is proved that it is expedient to mark the beginning of the genesis of legal personality of international law enforcement institutions since the transition from classical to modern international law. In addition, the author traced the chronological order of the formation of international judicial institutions within these steps, starting with the mixed commissions with judicial functions and ending with the International Court of Justice. The first full-fledged international law enforcement institution was called the Permanent Court of International Justice, which has become a model of effective international judicial procedure.

The study focuses on the fact that particularly important for the study of international law institute of law enforcement institutions were the European Court of Human Rights, the International Tribunal for the Law of the Sea.

The UN Security Council is also considered to be an international law enforcement institution, based on its impact on international law through the adoption of binding decisions of stakeholders in the prevention of threats to international peace and security.

The author provides negative assessment of the approach of socialist international law to the institution of international legal personality, where the state was generally considered to be the primary subject of international law.

The need for the progressive development of international law on the part of researchers of international problems by studying the formation of the international law enforcement institutions as subjects of international law was

highlighted. The conclusions emphasize the fact that the recognition of the international law enforcement institutions, based on the historical background and experience, will enable them to become parties to those international relations which will not only develop the quality of international law, but also will balance subject composition of international law.

Key words: international law enforcement institutions, institute of international legal personality, stages of development of international law, International Court of Justice, the UN Security Council.

Питанням історичного розвитку міжнародного права присвячено достатньо наукових досліджень як вітчизняних, так і іноземних учених, проте становленню міжнародних правозастосовних інституцій як суб'єкта міжнародного права уваги не приділено. Це пов'язано з тим, що, як правило, міжнародні правозастосовні інституції не визнаються суб'єктом міжнародного права, оскільки не наділені насамперед самостійною волею та низкою інших критеріїв, необхідних для констатації за ними правосуб'єктності. Така ситуація, на наш погляд, негативно впливає на прогресивний розвиток теорії та практики міжнародного права, оскільки на сьогодні діяльність міжнародних правозастосовних інституцій щодо визнання за певними звичасними нормами характеру міжнародно-правового звичаю, наголошення на необхідності та універсальності певних резолюцій Генеральної Асамблеї ООН та інших є не оціненою належним чином.

Усе викладене є підставою для розширення світогляду в наукових колах у контексті визнання міжнародних правозастосовних інституцій як суб'єкта міжнародного права.

Питанням генези розвитку міжнародного права досліджуються такими вченими, як М.О. Баймуратов, В.В. Мищик, О.В. Задорожній, окремо інституту міжнародної правосуб'єктності присвячені праці О.В. Тарасова, О.В. Буткевич, М.О. Антоновича, А.І. Дмитрієва, М.М. Микієвича та інших, однак проблема становлення інституту міжнародної правосуб'єктності міжнародних правозастосовних інституцій не була предметом окремого теоретичного дослідження.

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у виокремленні на різних етапах розвитку міжнародного права зародження та становлення інституту міжнародної правосуб'єктності міжнародних правозастосовних інституцій.

Наука міжнародного права містить багато різних точок зору стосовно того, коли саме воно зародилося та яким чином здійснювати його періодизацію. О.В. Тарасов розпочинає відлік зародження інституту міжнародної правосуб'єктності ще в додержавний період розвитку людства [1, с. 15]. На наш погляд, у стародавні часи, дво- та багатосторонні відносини (які могли мати наслідком укладення договору) між племенами, містами-державами, царствами тощо мали, як правило, регіональний характер, регулювали воєнні питання, сусідські зносини, що не зовсім мали відношення до сучасної дипломатії, вирішували торговельні потреби, але однозначно не було мови про їх універсальність та всеосяжність.

Таким чином, починати дослідження розвитку інституту міжнародної правосуб'єктності від стародавніх часів, на наш погляд, цікаво, проте не зовсім доцільно особливо в контексті правосуб'єктності міжнародних судових та інших правозастосовних інституцій.

Доцільно висвітлити погляди на періодизацію міжнародного права взагалі з тим, щоб, в кінцевому рахунку, визначитись з етапами становлення міжнародних правозастосовних інституцій в якості суб'єкта міжнародного права. А.І. Дмитрієв зазначає, що сучасна українська наука міжнародного права, як і багато інших пострадянських республік, деякий час була обтяжена ідеологічними нашаруваннями відносно соціалістичної доктрини міжнародного права [2, с. 397]. Історія міжнародного права висвітлювалась у контексті зміни та розвитку соціалістично-економічних формацій. Як різновиди «типів міжнародного права» розглядались міжнародне право рабовласницького й феодального суспільств, буржуазне міжнародне право. Сучасне міжнародне право тлумачилось як міжнародне право переходу від капіталізму до соціалізму [2, с. 398]. Доповнюючи наведене, можна звернутися до О.В. Тарасова, який робить акцент на тому, що за часів СРСР, як правило, діяла концепція «держава – єдиний суб'єкт міжнародного права». Іноді потреби зовнішньої політики змушували радянських юристів-міжнародників визнавати міжнародну правосуб'єктність також інших учасників міжнародних відносин (колоніальних народів і територій під опікою як націй «у процесі становлення», перевтілення в державу), хоча й шляхом досить широкого трактування поняття держави [3, с. 128]. Безспірним є те, що історичний розвиток інституту міжнародної правосуб'єктності в рамках соціалістичного міжнародного права ніяким чином не міг призвести до того, щоб міжнародні правозастосовні інституції були визнані як суб'єкт.

Періодизація розвитку міжнародного права може бути представлена у вигляді трьох періодів:

1. Докласичний період (період Стародавнього світу та середньовіччя). Виникнення міжнародного права пов'язано з появою цивілізації (долини Тигру та Євфрату, Нілу, райони Китаю та Індії тощо). У ті часи зароджувалися інститути майбутніх законів і звичаїв війни; права міжнародних договорів, дипломатичного права тощо [4].

Середньовіччя (VI-XVI ст.) стало осередком накопичення традицій у сфері дипломатичних зносин, переговорної практики, міжнародної торгівлі.

Вкрай важливою віхою в розвитку міжнародного права став Вестфальський трактат 1648 р., укладенням якого завершилась тридцятилітня війна в Європі. Цим договором встановлювалась система європейських держав, принцип політичної рівноваги, уперше була сформульована декларативна теорія визнання [4].

Таким чином, можна констатувати, що Вестфальський трактат дійсно заклав основи для розвитку міжнародного права. На наш погляд, глибоке дослідження зародження міжнародного права доцільно здійснювати саме з вивчення цієї історичної події, проте на цьому етапі про міжнародні правозастосовні інституції мова не йде.

2. Період класичного міжнародного права. На цьому етапі велику роль зіграла Велика французька революція. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. та Конституція 1791 р. стали спонукальним мотивом для затвердження нових міжнародно-правових норм (принципу невтручання у внутрішні справи інших держав, територіального верховенства, дотримання міжнародних договорів, принцип суверенітету народу) [4].

На наш погляд, саме на цьому етапі можна простежити підґрунтя для виникнення міжнародної правосуб'єктності в правозастосовних інституціях. У 1794 р. між США та Великою Британією було укладено договір, згідно з яким створювались три змішані комісії із судовими функціями: 1) для встановлення кордонів між США та Канадою; 2) для розгляду позовів фізичних осіб у зв'язку із захопленням торговельних суден; 3) для вирішення питань повернення США довоєнних боргів. Перша комісія домоглася одностайного вирішення прикордонних питань, а друга успішно впоралася з вирішенням 565 справ. І тільки третя комісія не справилася зі своїми завданнями та припинила роботу [5, с. 507].

Отже, ми бачимо, що заснований міжнародний правозастосовний механізм довів свою ефективність, хоча ще потребував певних модифікацій. На нашу думку, відлік зародження інституту міжнародної правосуб'єктності міжнародних правозастосовних інституцій варто вести саме із цього періоду.

На цьому етапі отримало розвиток також і міжнародне гуманітарне право, важливі внески в розвиток міжнародного права здійснили й численні міжнародні конгреси та конференції (Віденський конгрес 1814-1815 рр.) [4], проте всі ці новації не стосуються об'єкта нашого дослідження.

3. Перехід від класичного до сучасного міжнародного права (1899 р. – наш час). Початок цьому періоду дали Гаазькі конференції, які, як відомо, стосувалися міжнародного гуманітарного права [4].

Гаазькі конференції 1899 і 1907 рр. у своїх конвенціях передбачили створення й роботу Постійного Третейського Суду. До конвенції про мирне розв'язання міжнародних зіткнень 1899 р. приєдналося 47 держав, і в 1900 р. суд було засновано. Конвенцію 1899 р. було доповнено однойменною конвенцією 1907 р., яка також містила норми про Постійний Третейський Суд [5, с. 508].

До 1920 р. суд провів 15 арбітражів, але відтоді до нього звертаються дедалі рідше. Більш авторитетною міжнародною судовою установою стала Постійна палата міжнародного правосуддя, що була створена в рамках Ліги Націй у 1920 р. шляхом укладення угоди про Статут Постійної палати міжнародного правосуддя (далі – Палата) [5, с. 508].

Важливо, що вже тоді були вкрай прогресивні ідеї з боку Аргентини, Бразилії, Панами та Португалії, що обстоювали ідею обов'язкової юрисдикції. Проте було прийнято компромісний варіант, викладений у ст. 36 у «факультативній клаузулі». Суть його полягала в тому, що держави-члени Ліги Націй, а також ті, що згадані в додатку до пакту Ліги Націй, можуть у будь-який час заявити про свою згоду на визнання обов'язковості рішень Палати з перелічених у статті спорів. З такими

деклараціями-зобов'язаннями виступили згодом 45 держав, але висловили в них суттєві застереження та обумовили термін дії зобов'язань [5, с. 510].

Однозначно негативну оцінку діяльності Палати давав Радянський Союз. Головним закидом було те, що Палата розглянула лише 0,01% усіх спорів, які виникли у світі за час її існування. Однак, по-перше, Палата повноважна розглядати лише ті спори, щодо яких до неї було звернення, а не які об'єктивно існували. По-друге, показники ефективності роботи судової інституції впливають не стільки з кількості, скільки з якості, рівня вирішення справи. Навіть радянські вчені та практики змушені часто посилатися на рішення Палати на підтвердження тієї чи іншої думки, позиції. Тому таку негативну оцінку можна однозначно оцінити як ідеологічно упереджену [5, с. 511].

Таким чином, можна констатувати, що створення такої універсальної організації, як Ліга Націй стало передумовою для втілення ідеї про судово-арбітражне вирішення міжнародних спорів та спричинило появу такого учасника міжнародних відносин, як Постійна палата міжнародного правосуддя, функціонування якої було сприйнято міжнародним співтовариством як ефективною. Подальшим осередком просування цієї ідеї стала Організація Об'єднаних Націй, яка була заснована в 1945 р. як універсальна міжнародна організація [6].

Постійна палата міжнародного правосуддя стала взірцем для створення та функціонування Міжнародного Суду ООН. Зазначена інституція стала головним судовим органом ООН для досягнення однієї з основних її цілей: «проводити мирними засобами, згідно з принципами справедливості і міжнародного права, залагоджування або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру». Правову основу формування, компетенції та діяльності суду складають розділ XIV Статуту ООН і Статут Міжнародного Суду. Суд має свій Регламент, прийнятий 14 квітня 1978 р. [6].

Важливо те, що відповідно до ст. 93 Статуту ООН усі члени Організації є *ipso facto* (у зв'язку із членством) учасниками Статуту Міжнародного Суду. Можливою є також участь у Статуті Міжнародного Суду ООН держави, що не є членом організації, на умовах, які визначаються в кожному конкретному випадку Генеральною Асамблеєю ООН з рекомендації Ради Безпеки [7].

Отже, держави-члени ООН зобов'язуються бути членами Статуту Міжнародного Суду в імперативному порядку, без можливості прояву своєї волі. Такий порядок речей дає підстави для підвищення ролі Міжнародного Суду ООН як учасника міжнародних відносин, а отже, підвищення його статусу.

Говорячи про ООН, не можливо не згадати про такий його складовий орган, як Рада Безпеки, яка хоч за своєю сутністю не є судовою, проте безспірно може бути віднесена в категорію правозастосовних інституцій. У рамках цього дослідження немає сенсу занадто поглиблюватися в докази того, що Рада Безпеки є міжнародною правозастосовною інституцією, яка має бути визнана як суб'єкт міжнародного права. Однак зазначимо, що відповідно до ст.39 Статуту ООН Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру або акта агресії та дає рекомендації або вирішує, які заходи варто здійснити для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Крім того, відповідно до ст.40 Статуту ООН Рада Безпеки уповноважується, перш ніж дати рекомендації або вирішити питання про прийняття заходів, вимагати від зацікавлених сторін виконання тих тимчасових заходів, які вона вважає необхідними або бажаними [7]. Отже, деякі дії Ради Безпеки мають наслідки для міжнародного права, що пов'язано з обов'язковістю її рішень, прийнятих на основі зазначених статей Статуту ООН.

На останньому етапі розвитку міжнародного права важливими є також й інші події, пов'язані із заснуванням і функціонуванням таких міжнародних правозастосовних інституцій, як Європейський суд з прав людини, Міжнародний трибунал з морського права тощо, проте, враховуючи обмежений об'єм цього дослідження, немає можливості докладно зупинитися на них. Однак, на наш погляд, тенденцію становлення міжнародних правозастосовних інституцій як суб'єкта міжнародного права достатньо висвітлено в історичному розрізі.

Як зазначає О.В. Буткевич, однією з тенденцій сучасного міжнародного права є все більш переконливий погляд на нього не як статичну, одного разу визначену правотворцем сукупність норм, а як на гнучку систему правового регулювання, що здатна ефективно змінюватися, пристосовуватися у відповідності до вимог її суб'єктів. Зазначений підхід знаходить усе більше прихильників як у теорії (що можна пояснити відходом від класичного позитивізму й етатизму в міжнародно-правовій науці та утвердженні її ліберально-демократичного напрямку) [8].

Таким чином, це дослідження також має на меті внести вклад у прогресивний розвиток міжнародного права, спонукати до вивчення цієї проблематики, а отже, відійти від пострадянських залишків у вітчизняній науці. На наш погляд, визнання за міжнародними правозастосовними інституціями правосуб'єктності, опираючись на історичні передумови та досвід, дозволить їм стати тими учасниками міжнародних відносин, які не тільки якісно розвиватимуть міжнародне право, але й урівноважать суб'єктний склад міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права : проблеми сучасної теорії / О.В. Тарасов. – Х. : Право, 2014. – 512 с.
2. Международное право как основа современного порядка. Liber Amicorum к 75-летию проф. В.Н. Денисова / [Мельник А.Я., Мельник С.А., Т.Р. Короткий та ін.]. – Киев, Одесса : Феникс, 2012. – 878 с.
3. Міжнародне право XXI століття : сучасний стан та перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В.М. Репецького) / [Микієвич М.М., Буромєнський В.В., Гутник В.В. та ін.]. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – 320 с.
4. Возникновение и основные этапы развития международного права [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://allrefs.net/c12/4eure/p1/>.
5. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній. – К. : «Либідь», 2003. – 608 с.
6. Кратко об ООН [Электронный ресурс] // Официальный веб-сайт ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/sections/about-un/overview/index.html>.
7. Статут Международного Суда ООН [Электронный ресурс] // Официальный веб-сайт ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>.
8. Буткевич О.В. Міжнародне право XXI ст. : утвердження концепції «живого права» : [Электронный ресурс] / О.В. Буткевич. – Режим доступа : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/37/678/26128>.

REFERENCES

1. Tarasov, O.V. (2014), *Subekt mizhnarodnoho prava : problemy suchasnoyi teorii* [The subject of international law : problems of the modern theory], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
2. Melnik, A.Ya., Melnik, S.A., Korotkiy, T.R. et al. (2012), *Mezhdunarodnoe pravo kak osnova sovremennogo poryadka. Liber Amicorum k 75-letiyu prof. V.N. Denisova* [International law as the basis of the modern order. Liber Amicorum to the 75th anniversary of prof. V.N. Denisov], Feniks, Kyiv, Odesa, Ukraine.
3. Mikievych, M.M., Buromenskiy, V.V., Gutnik, V.V. et al. (2013), *Mizhnarodne pravo XXI stolittya : suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku (do 60-littya prof. V.M. Repetskoho)* [International law XXI century : modern state and prospects of development (up to 60 anniversary of prof. V.M. Repetsky)], LA «Piramida», Lviv, Ukraine.
4. "Origin and the basic stages of development of international law", available at : <http://allrefs.net/c12/4eure/p1/>.
5. Butkevych, V.G., Mitsyk V.V. and Zadorozhniy, O.V. (2003), *Mizhnarodne pravo. Osnovy teorii* [International law. Basic theory], «Lybid», Kyiv, Ukraine.
6. "The UN in brief", available at : <http://www.un.org/ru/sections/about-un/overview/index.html>.
7. "Statute of the International Court of Justice of the UN", available at : <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>.
8. Butkevych, O.V. "International law of XXI century : establishing the concept of "living law"", available at : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/37/678/26128>.